

Dorota Dominiczak-Głowacka

Inowrocław

Olgięrd Brzeski - od pasji archeologią po zwięczenie marzeń

„...Nad szosą Września-Witkowo, 10 km na północny wschód od Wrześni leży wielkie 3-hektarowe grodzisko wczesnohistoryczne. Należy ono do typu płaskich, kolistych grodzisk bagiennych. Otoczone jest wałem szerokim -10 m (mierząc od strony zewnętrznej). Od strony północnej i zachodniej grodziska wał jest najniższy; otaczają go tam podmokłe łąki. Łąki te ciągną się wzdłuż rzeczki „Strugi” (2-3 m szerokiej)”.

„Z otchłani wieków” t. 13, 1938

Wczesnohistoryczne grodzisko, o którym pisał Olgięrd Brzeski w czasopiśmie „Z otchłani wieków” znajduje się w Grzybowie – miejscowości, położonej w odległości 6 km na północny-wschód od Wrześni, na trasie Września – Witkowo. Pierwsze wzmianki o tym miejscu pochodzą z końca XIV wieku. Wówczas to w tym rejonie powstał zespół osadniczy, złożony z przysiółków i wsi z nazwami utworzonymi od imion właścicieli. W XV wieku odnotowano istnienie obok siebie kilku oddzielnych wsi, wśród których pojawiała się nazwa „Grzybowo”. W drugiej połowie XVII wieku Grzybowo nazywano miasteczkiem. W 1793 roku, podczas drugiego rozbioru Polski wieś ta znalazła się pod panowaniem Prus (J. Deresiewicz 1978, s. 68, 91, 98). W drugiej połowie XVIII wieku dobra grzybowskię podzielone były między trzy rodziny: Trąpczyńskich, Lutomskich i Błociszewskich. Taki podział utrzymał się do lat trzydziestych XX wieku. Ostatecznie jedynym właścicielem Grzybowa została rodzina Lutomskich.

We wsi Grzybowo znajduje się wczesnośredniowieczne grodzisko 400 metrów na wschód od dworku Lutomskich. Jego całkowita powierzchnia wynosi 4,7 ha, z czego na wnętrze grodu przypada 2,2 ha. Położone jest na lewym brzegu rzeki Struga - dopływie Warty. Wały grodziska porośnięte są drzewami i inną roślinnością. Obecnie w najwyższym miejscu sięgają do 9 metrów wysokości. Kształt grodziska przypomina czworobok o zaokrąglonych narożnikach. Grodzisko otoczone jest rowem, który wykopano w 1935 roku i połączono z rzeczką (Z. Kurnatowska, M. Tuszyński 1996). Do grodziska prowadziły najprawdopodobniej dwie bramy. Jedna usytuowana jest w połowie odcinka północnego wałów, a druga w połowie odcinka wschodniego. Obecne wejście znajduje się w zachodniej partii grodziska, gdzie w roku 2009 zbudowano pawilon muzealny.

Grodzisko od najdawniejszych czasów budziło duże zainteresowanie. Mieszkańcy Grzybowia jego początki wiązali z okresem wojen szwedzkich (O. Brzeski 1938). Często nazywali je „okopami szwedzkimi”. Na mapie niemieckiej grodzisko widnieje pod nazwą „slawische Schanze” czyli okop Słowiański. W XIX wieku pochodzeniem tego miejsca zainteresowali się naukowcy z Polski i Niemiec, umieszczając informacje na jego temat w sporządzanych wówczas katalogach grodzisk (por. W. Kowalenko 1938, s. 218). Jako pierwszy badania archeologiczne na grodzisku w Grzybowie przeprowadził Wilhelm Schwartz. Pozyskał on dużą ilość kości zwierzęcych i ceramiki eksplorując niewielki wykop sondażowy (W. Schwartz 1879, s. 7). Historyk Karol Potkański w swojej pracy z 1922 roku zwrócił uwagę na dość charakterystyczne usytuowanie grodziska w równej odległości między Gnieznem a Gieczem (K. Potkański 1922, s. 444-445).

W końcu lat 30 XX w. Olgierd Brzeski, przebywający na wakacjach w Grzybowie u swojej ciotki hrabiny Stefanii Lutomskiej, zainspirowany wykopaliskami w Biskupinie, które zwiedzał ze swoim ojcem zainteresował się grodziskiem i jego przeszłością. W roku 1937 przeprowadził on tutaj niewielkie badania sondażowe. Stwierdził, że na majdanie grodu pod warstwą ziemi ornej znajduje się warstwa kulturowa z ceramiką. Po skonsultowaniu swoich informacji na temat wydobytego materiału z wiedzą archeologów z Poznania - z dr Karpińską, zebraną ceramikę wydatował na X wiek. Wyniki swoich badań opublikował w 1938 roku w czasopiśmie Uniwersytetu Poznańskiego „Z otchłani wieków” (O. Brzeski 1938). Wybuch II wojny światowej najprawdopodobniej pokrzyżował plany Brzeskiego, które wiązał z archeologią. W obawie przed wysłaniem na roboty przymusowe do Niemiec Olgierd Brzeski postanowił dotrzeć do Francji, do tworzonych tam oddziałów Wojska Polskiego. W 1940 roku dotarł do Bressuire we Francji, gdzie wstąpił do wojska jako ochotnik. Po kapitulacji Francji został internowany, znalazł się w Szwajcarii, gdzie kontynuował naukę przerwana przed wybuchem wojny. Zdał maturę i zaczął studiować chemię na Wyższej Szkole Technicznej w Zurichu. Po uzyskaniu tytułu inżyniera chemika dołączył do zespołu chemików zajmujących się badaniem antybiotyków. W 1948 roku obronił tytuł doktora. Zakończenie wojny nie spowodowało przyjazdu Olgierda do Polski. Pozostał w Szwajcarii, gdzie znalazł zatrudnienie w firmie farmaceutycznej w Bazylei. Po trzech latach pracy w firmie Sandoz zaproponowano mu objęcie stanowiska w Indiach lub Kanadzie. W 1970 roku awansował na stanowisko prezesa firmy Sandoz w Kanadzie, która dzięki pracy Olgierda Brzeskiego stała się potężną korporacją. Stanowisko to zajmował przez 17 lat, do chwili przejścia na emeryturę. Choć przez większość swojego życia przebywał na obczyźnie nigdy nie zapomniał o rodakach. Będąc w Szwajcarii uczestniczył w życiu Polonii, a w Bazylei założył „Kółko Polskie”. W Kanadzie należał do Stowarzyszenia Polskiego w Montrealu. Działał w polskim Instytucie Naukowym, Klubie Ziem Zachodnich. Był członkiem komitetu zbierającego fundusze na budowę Collegium Jana Pawła II, a w czasie stanu wojennego organizował wysyłkę lekarstw do Polski.

Do swojej pasji związanej z archeologią powrócił będąc na emeryturze. Uczestniczył on w kursach archeologii na Uniwersytecie McGill i w szkole archeologii praktycznej prowadzonej przez uniwersytet Drew z New Jersey. Brał udział w wyprawach archeologicznych na Cypr, Belize, do Francji i Chin (W. Śliwczyński red., 2002; D. Banaszak, K. Łopatka 2003, s. 7-11).

Podczas odbierania tytułu Honorowego Obywatela Wrześni na XXVII sesji Rady Miejskiej we Wrześni, w dniu 30 sierpnia 1996 roku, Olgierd Brzeski wspomina: „Moja

przygoda z wykopaliskami zaczęła się od profesora Kostrzewskiego, który prowadził wykopaliska w Biskupinie. Mój ojciec, który był dyrektorem banku, finansował te prace. Profesor Kostrzewski zaprosił nas do Biskupina, a później przesyłał sprawozdania z wykopalisk i zaraził mnie do nich. Zacząłem chadzać do Muzeum Archeologicznego w Poznaniu i na własną rękę studiować archeologię. I tak się zaczęło...” (Wiadomości Wrześnińskie nr 34 (332), rok VII 30.08.1996 r. s. 1 i 4).

Aby po wielu latach zrealizować swoje marzenia, dotyczące systematycznych badań na grodzisku w Grzybowie, w 1989 roku Olgiard Brzeski założył i uposażył Fundację Brzeskich przy Poznańskim Towarzystwie Przyjaciół Nauk. Jednym z głównych celów fundacji jest finansowanie prac archeologicznych w Grzybowie. Współczesne prace wykopaliskowe na grodzisku, poprzedzone zostały badaniami penetracyjnymi – serią odwiertów. Opiekę naukową nad tymi badaniami archeologicznymi objęła Komisja Archeologiczna Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk z prof. Zofią Kurnatowską na czele. Kierownikiem wykopalisk został mgr Mariusz Tuszyński. Sam Olgiard Brzeski niejednokrotnie brał czynny udział w pracach wykopaliskowych na grodzie. Marzenie, które żyło w sercu Brzeskiego prawie 50 lat spełniło się. Grzybowo stało się znane, a trasa „Szłaku Piastowskiego” została uzupełniona nazwą grzybowskiego grodziska. Olgiard Brzeski zmarł 2 grudnia 2000 roku w Kanadzie. Według jego ostatniej woli prochy zostały sprowadzone do Polski i 25 maja 2002 roku złożone w rodzinnym grobowcu w Jarząbkowie. Zasługi Olgiarda Brzeskiego dla społeczności niewielkiego Grzybowa były tak duże, że w 2003 roku Szkoła Podstawowa w Grzybowie przyjęła Jego imię (D. Dominiczak-Głowacka 2005, s. 345-348).

Do roku 2004 prace archeologiczne prowadzone były pod kierunkiem mgr Mariusza Tuszyńskiego. W tym czasie przebadanych zostało zaledwie 2,5 % powierzchni grodziska. Zabytki wydobyte podczas prac archeologicznych przekazywane były do Muzeum Regionalnego im. Dzieci Wrześnińskich we Wrześni, gdzie jedna z sal wystawowych poświęcona jest grodzisku w Grzybowie. Jednak co raz szybciej zapełniające się magazyny muzeum przyczyniły się do brania pod uwagę stworzenia dla grodziska w Grzybowie oddzielnego budynku, w którym umieszczone zostałyby „skarby” grodziska. Dzięki staraniom mgr Andrzeja Kaszubkiewicza, byłego dyrektora Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy (od 1997 roku muzeum jest właścicielem grodziska w Grzybowie), w roku 2005 i 2006 w zachodniej części grodziska przeprowadzono ratownicze badania wykopaliskowe. Wyprzedzały one realizację programu „Rezerwaty archeologiczne dotyczące początków państwa polskiego – Ostrów Lednicki, Giecz, Grzybowo”, a co za tym idzie budowę pawilonu muzealnego w Grzybowie. Z początkiem 2009 roku rozpoczęto na obecnym wejściu do grodziska prace budowlane. Autor projektu „grzybowskiego muzeum”, inżynier architekt Przemysław Woźny, przewidział budowę obiektu na planie prostokąta (długość budynku 38 m, szerokość 14 m, a wysokość 13 m). Budowla ta idealnie wkomponowana została w linię przebiegu wałów. Informacja o budowie była miłym zaskoczeniem dla przyjaciół grodziska. W końcu tak wspaniały zabytek otrzyma własne pomieszczenia muzealne, w których wyeksponowane zostaną „skarby” znalezione podczas kilkudziesięciu sezonów badawczych.

I tak nadal spełniają się marzenia Olgiarda Brzeskiego. Gród w Grzybowie stał się nie tylko obiektem zainteresowań naukowych, ale także miejscem gdzie przyjeżdżają turyści zainteresowani przeszłością, miłośnicy historii tych ziem, przyjaciele Grzybowa.

BIBLIOGRAFIA

Banaszak D., Łopatka K.

2003 Monografia Szkoły Podstawowej w Grzybowie, s. 7-11.

Brzeski O.

1938 Grodzisko wczesnośredniowieczne w Grzybowie – w powiecie wrzesińskim, *Z Otchłani Wieków*, R. 13, s. 151-153.

Dominiczak-Głowacka D.

2005 Nadanie imienia Olgierda Brzeskiego szkole w Grzybowie, która obchodziła 95-lecie istnienia, *Studia Lednickie*, t. 8, Lednica, s. 345-348.

Kowalenko W.

1938 Grody i osadnictwo grodowe Wielkopolski wczesnohistoryczne (od VII do XII wieku), Poznań.

Kurnatowska Z., Tuszyński M.

1996 Wczesnośredniowieczne grodzisko w Grzybowie pod Wrześnią, *Kronika Wielkopolski*, nr 4 (79), s. 76-85.

Potkański K.

1922 Ze studiów nad ustrojem grodowo-plemiennym, [w:] *Pisma pośmiertne Karola Potkańskiego*, t.1, Kraków.

Schwartz W.

1879 I. Nachtrag zu den Materialien zur prahistorischen Kartographie der Prov. Posen. Beilage zum Programm des Konigl. Fr. W. Gymnasiums in Posen, Poznań.

Tuszyński M.

2004 Spotkania z Archeologią. Spotkanie I. Grzybowo 1988-2003.

Śliwczyński W. (red.)

2002 *Wrzesiński Słownik Biograficzny*.

Deresiewicz J. (red.)

1978 *Ziemia Wrzesińska. Przeszłość i teraźniejszość*, praca zbiorowa, Warszawa-Poznań.

Wiadomości Wrzesińskie nr 34 (332), rok VII 30.08.1996r. s. 1 i 4.

**Olgiert Brzeski – from the passion for archeology
to the crowning achievement of his dreams**

Olgiert Brzeski, chemist, chairman of a pharmaceutical company in Canada, in 1989 established The Brzeskis Foundation affiliated to the Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk (Poznań Friends of the Sciences Society). Financial support for the archaeological research in the stronghold in Grzybowo not far from Września is the main goal of the Foundation. It can be regarded as the fulfilment of the youthful dreams of Olgiert Brzeski, who in 1937, during his holidays in Grzybowo, carried out his first research here.

Thus building the museum pavilion in the area of the stronghold in Grzybowo can be treated as a kind of continuation of the dreams of Olgiert Brzeski who died in 2000. The construction was built as a part of the program “The Archaeological Reserves Concerning the Beginnings of the Polish State – Ostrów Lednicki (Lednica Holm), Giecz, Grzybowo”.

Fig. 1. View on the building site of the future museum, Grzybowo, May 2009

Fig. 2. Museum in Grzybowo – the building site towards the end of August 2009, view from the inside of the stronghold

Fig. 3. Entrance gate and the front of the Museum in Grzybowo

Fig. 4. Museum from the inside of the stronghold

Fig. 5. Olgiert Brzeski in the archaeological base camp in Grzybowo

Fot. 1. Widok na budowę przyszłego muzeum, Grzybowo, maj 2009 (fot. D. Dominiczak-Głowacka)
View on the building site of the future museum, Grzybowo, May 2009 (photograph by D. Dominiczak-Głowacka)

Fot. 2. Muzeum w Grzybowie, stan budowy z końca sierpnia 2009 r. widok od wnętrza grodu (fot. D. Dominiczak-Głowacka)
Museum in Grzybowo - the building site towards the end of August 2009, view from the inside of the stronghold (photograph by D. Dominiczak-Głowacka)

Fot. 3. Brama wjazdowa i front gryzbowskiego muzeum (fot. D. Dominiczak-Głowacka)
Entrance gate and the front of the Museum in Grzybowo (photograph by D. Dominiczak-Głowacka)

Fot. 4. Muzeum od strony wnętrza grodu (fot. D. Dominiczak-Głowacka)
Museum from the inside of the stronghold (photograph by D. Dominiczak-Głowacka)

Fot. 5. Olgierd Brzeski w bazie archeologicznej w Grzybowie (fot. D. Dominiczak-Głowacka)
Olgierd Brzeski in the archeological base camp in Grzybowo (photograph by D. Dominiczak-Głowacka)